

RELACIONET E ISA BOLETINIT ME BAJRAM CURRIN

Është obligim dhe domosdoshmëri kohe që me rastin e shënimit të 80 vjetorit të rënies heroike, të njërit nga figurat më të shquara të historisë sonë kombëtare – Isa Boletinit, të bëhen përpjekje për ndriçimin e relacioneve që ai pati me personalitete të tjera të shquara kombëtare.

Padyshim ravijëzimi i raporteve të Isa Boletinit me Bajram Currin do të jetë një nga ato segmente që do të ndihmojnë në ndriçimin e të kaluarës së këtyre dy tribunëve popullorë.

Mund të thuhet se rrallë ndodh në histori të lindë e të formohet një plejadë e tërë luftëtarësh të devotshëm për çështjen kombëtare sikurse ngjau në gjysmën e dytë të shekullit të kaluar në Kosovë. Brenda kornizave të kësaj plejade do të shquhen personalitetet e lartpërmendura, të cilat herët iu bashkuan idealit të luftës për çlirim e pavarësi kombëtare.

Mund të thuhet me plot të drejtë se sa më e organizuar dhe më e ngjeshur që bëhej lufta për çlirim kombëtar, aq më shumë shtoheshin përpjekjet e pushtuesit për minimin e këtij organizimi. Një nga letrat më profitabile të politikës përçarëse midis krerëve dhe ideologëve të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare që luante armiku ishte nxitja e kundërthëniesve rajonale. Po ashtu mbjellja e ndjenjës së mostolerancës së mendimit dhe të mospranimit të epërsisë së një autoriteti të vetëm nga bashkëkohësit e shquar e ndihmonte këtë politikë kundërshtqiptare.

Kjo shihet edhe nga plani afatgjatë që konsulli serb, Miroslav Spallajković, i kishte paraqitur Ministrisë së Punëve të Jashtme të Serbisë për vrasjen dhe likuidimin sistematik të krerëve “më të rrezikshëm shqiptarë”, që nënkuptonte udhëheqësit e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare. Për realizimin e këtij plani do të vëhet në lëvizje gjithë personeli i Konsullatës në Prishtinë, kisha ortodokse, mësuesit, fshatarët, zejtarët dhe tregtarët serbë, duke angazhuar edhe shqiptarët e korruptuar.¹ Ndërkaq zëvendëskonsulli Millan Rakiq, që nuk mund të ishte më pak shovinist, tregohej më i matur e më fleksibil në punë të metodave për arritjen e qëllimit. Ai konsideronte se vëmendja duhej përqendruar në thellimin e ngatërresave dhe në ndezjen e gjakosjes ndërmjet fiseve shqiptare.²

Më 3 nëntor 1996 u bënë 100 vjet që në gazetën “Shqipëria” të Bukureshtit u botua artikulli programatik me titull: “**Dëshirë e shqiptarëve**”, në të cilin spikatej kërkesa e popullit shqiptar për vetëqeverim, për arsimim dhe për emancipim në bazë të programit të Lëvizjes Kombëtare.³ Kjo moto prej vitit 1878 kur u ngrit Lidhja Shqiptare e Prizrenit si organizatë ushtarako-politike, që veproi mbi parimet e një programi kombëtar koherent e deri me sot ishte esenca që i bashkonte në luftë për çlirim e bashkim kombëtar jo vetëm prijësit, por të gjitha shtresat e shoqërisë shqiptare dhe lëvizjet për çlirimin e atdheut.

Shtypi demokratik shqiptar që dilte në prag të shekllit XX nën përkujdesin e elementeve patriotike, i kontribuoi në masë të konsiderueshme zhvillimit të aktivitetit politiko-propagandistik për realizimin e konceptit për autonominë politike-territoriale të katër

¹ Më gjërësisht shih: Zekeria Cana, *Planet e Serbisë për ndezjen e luftës vëllavrasëse, Gjenocidi dhe aktet gjenocidale të pushtetit serb ndaj shqiptarëve nga Kriza Lindore e këndeje*, ASHAK, Prishtinë, 1995, fq.62.

² Po aty, fq.63.

³ Zihni Haskaj, *Mendimi politik e shoqëror i Rilindjes Kombëtare Shqiptare (1878-1888)*, I, Tiranë, 1971, fq.106.

vilajeteve shqiptare.⁴ Ky shtyp i afirmonte përpjekjet e veprimtarëve të shquar të Lëvizjen Kombëtare si në vend ashtu edhe në emigracion. Me të kthyer të Haxhi Zekës në Pejë nga Stambolli, ku ishte i internuar, buçiti fuqishëm fjala e tij plotë urtësi dhe atdhetarizëm: **“Besa e armikut është minë vatanit”**.⁵ Ai sipas sugjerimeve të patriotëve të tubuar rreth **“Komitetit të Stambollit”** me ndihmën e Bajram Currit, ripërtriti në Pejë një **Lidhje të Re – “Besa – Besë”** (23-28 janar 1899).⁶

Në Kuvendin e Beslidhjes së Pejës, Isa Boletini përfaqësonte Mitrovicën. Pikërisht në këtë Kuvend u forcua miqësia midis Isa Boletinit e Bajram Currit, pasi që të dy u rreshtuan në krahun e rrymës atdhetare të kryesuar nga Haxhi Zeka. Si rezultat i mbisundimit të këtij krahu politik, Kuvendi miratoi vendimin prej 11 pikash, me theks të veçantë për ruajtjen e terësisë territoriale të Shqipërisë dhe kundër çdo orvatjeje të lakmive të shteteve fqinje për copëtimin e trojeve shqiptare.⁷

Lidhjet miqësore midis këtyre dy figurave të shquara datojnë më herët, por ato do të vijnë duke u forcuar çdo ditë e më tepër. Siç dihet Lëvizja Kombëtare Shqiptare i kushtonte kujdes ngritjes së personaliteteve të njohura me qëllim që të udhëhiqnin me luftën kundër pushtuesit osman, kundër pretendimeve pushtuese të shteteve fqinje si dhe kundër dredhivë të diplomacisë të shteteve të Evropës. Siç shkruante shtypi i Lëvizjes dhe shtypi evropian kjo u bë imperativ kohe, sepse **“nga ato (personalitete) varet ardhmëria e kombit”**.⁸ Po ato ditë shkruante Eugenio Barbarich:

⁴ Jusuf Bajraktari, *Gjakova me rrethinë në fund të shekullit XIX dhe në fillim të shekullit XX (1878-1912). Tezë doktorati e mbrojtur në Fakultetin Filozofik të Prishtinës më 1985*, fq.212.

⁵ Sen Musaraj, *Haxhi Zeka, Aktivist dhe luftëtar trim, Me pushkë dhe penë për liri e pavarësi*, Tiranë, 1978, fq.293.

⁶ Më gjerësisht shih: Prof. dr. Kristaq Priji, *Lidhja Shqiptare e Pejës. Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1896-1900*, Tiranë, 1984.

⁷ Faimira Musaj, *Isa Boletini (1864-1916)*, Tiranë, 1987, fq.25-26.

⁸ Gazeta **“Shqipëria”**, nr.31, dt.18.12.1897.

“...kuptimi i autonomisë si formë politike më tepër u përgjigjet nevojave historike dhe ekonomike të popullit shqiptar”.⁹

Puna rreth afirmimit të programit të Lidhjes së Pejës në opinionin e gjërë që e bënin Haxhi Zeka, Bajram Curri, Isa Boletini e patriotë të tjerë, ishte mjaft origjinale dhe me ndikim të madh si ndër shqiptarë, ashtu edhe në qendrat diplomatike. Krahas dobësimit të pushtetit qendror osman shtoheshin kontaktet me përfaqësues të njohur të shtresave të shoqërisë shqiptare që filluan t'i bënin diplomatët e Austro-Hungarisë, të Italisë, të Serbisë, të Francës etj., e që angazhoheshin secili në prizmën e interesave të shtetit të vet. Posaçërisht Serbia ishte e interesuar që nëpërmjet të të besuarve të saj në Vilajetin e Kosovës të kontaktonte, të mbante lidhje dhe të ndikonte në personalitete të njohura shqiptare. Në një relacion që Petar Simonoviçi i dërgoi mbretit serb Millan në dhjetor të vitit 1898, shkruan se sulltani prej të gjithë të ndjekurve e ka amnestuar vetëm Isa Boletinin.¹⁰ Ai, - vazhdon relacioni, - është i njohur në këtë trevë si trim i rrallë prej të cilit të gjithë kanë frikë. Për këtë arsye, nënvizonte ai, preferohet që të angazhohet për të punuar për Serbinë, meqë besohet se mund t'u kontribuoi interesave të saj.¹¹ Mirëpo, siç është e njohur kjo ishte njëra anë e medaljes, sepse Isa Boletini do të pranonte të bashkëpunonte me Serbinë mbi parime të barazisë së plotë të dy popujve, në harmoni me kërkesat e kohës dhe kundër Perandorisë Osmane, por në asnjë mënyrë në dëm të interesave të popullit të tij.

Fillimi i shekullit XX për popullin shqiptar në përgjithësi dhe për ate të Kosovës në veçanti, paraqet një përballim sfidash jo vetëm të sunduesit osman dhe të shovinistëve fqinjë, por edhe shënon ndërhyrjen gjithnjë e më të hapur dhe më flagrante të Fuqive të Mëdha Evropiane dhe në veçanti të Rusisë. Tashmë pritej shthuraje e Perandorisë Osmane. Shumë nga viset shqiptare,

⁹ Shukri Rahimi, *Lufta e shqiptarëve për autonomi (1897-1881)*, Prishtinë, 1978, fq.74.

¹⁰ Arhiv Vojnog Istorijskog Instituta u Beogradu, P.14, K.23, 2, nr.58, dt. 15.12.1898.

¹¹ Po aty.

veçanërisht Kosova, u bënë pikëtakimi e interesave të huaja, të cilat synonin që sa po të prishej statusquoja në Ballkan, në emër të të ashtuquajturave reforma për Maqedoninë, të grabideshin e të copëtoheshin territoret etnike shqiptare.

I ndodhur përballë këtyre synimeve grabitçare, populli shqiptar riorganizoi në një shkallë më të avancuar luftën e armatosur për ruajtjen e tërësisë tokësore nga rreziku i copëtimit dhe për fitimin e autonomisë si hap i parë drejt pavarësisë së plotë. Krahës atdhetarëve dhe udhëheqësve të tjerë këtë luftë e organizuan dhe e drejtuan edhe Isa Boletini e Bajram Curri.

Si veprimtarë tashmë të sprovuar Isa Boletini dhe Bajram Curri veç e veç, por edhe në koordinim mbi platformën e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, si një faktor i pakapërcyeshëm në rajon në fillim të shekullit XX, filluan rezistencën ndaj të ashtuquajturave reforma të Perandorisë Osmane. Ato reforma u luftuan nga shqiptarët edhe për faktin se kishin si bazë disa ndryshime kozmetike të sistemit të vjetruar eksploatues dhe copëtimin e tokave shqiptare. Mirëpo, në anën tjetër, as armiqtë e popullit shqiptar nuk flenin, përkundrazi. Së shpejti pasoi goditja e organizur nga aleancat antishqiptare – vrasja e frymëzuesit dhe e udhëheqësit të Lidhjes “Besa – Besë” të Pejës – Haxhi Zekës (18 shkurt 1902). Padyshim ky ishte një akt i shëmtuar, i cili ndikoi në çorientimin e objektivave të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në një fazë shumë të ndjeshme të konsolidimit të saj.

Me kryerjen e këtij atentati që u kurdis në Beograd dhe u realizua nëpërmjet konsullit serb – Avramoviq të Prishtinës, duke përdorur si vegël Adem Zajmin e Pejës dhe me bekimin paraprak të Portës së Lartë, synohej të provokohej një gjakderdhje përmasash të mëdha midis shqiptarëve të kësaj treve. Qëllimi destruktiv i ngjarjeve të shkurtit 1902, të provokuara si mollë sherri dhe të ndezura me aq mjeshtri e dinakëri midis fisit të Krasniqes të Haxhi Zekës e të Bajram Currit, në njërën anë, dhe fisit të Shalës të Mehmet Zajmit dhe të Isa Boletinit, në anën tjetër doli shumë i qartë. Ato, siç do të thoshte profesor Zekeria Cana, kasneconin një

larje të përgjakshme hesapesh midis vëllezërve.¹² Por faktor dominant për tejkalimin e mosmarrëveshjeve midis shqiptarëve do të jetë miqësia e respekti i ndërsjellë midis këtyre dy figurave. Krahës humbjeve të pakompenzueshme që kishte pasur Lëvizja Kombëtare në Vilajetin e Kosovës me vrasjen e Haxhi Zekës, ajo nuk dorëzohej, por tregonte vitalitetin dhe epërsinë e një lëvizjeje të organizuar me aspirata autonomiste. Në një situatë të këtillë dramatike, të ndodhur para rreziqeve që kanosnin zhbërjen e Lëvizjes, burra në zë të qarkut dhe të kuvendit arritën që në janar të 1903-të në Gjakovë ta organizonin një Kuvend i cili paraqet një kthesë pozitive në shqyrtimin e raporteve të brendshme kombëtare si dhe të raporteve shqiptaro-osmane.¹³ Menjëherë pas tij, në fillim të shkurtit të 1903-ës, në Drenicë, afër Manastirit të Deviqit, u lidh besa për rikthimin e “Islihatit”, pra të gjyqit popullor. Po ashtu më 7 shkurt, në Isniq u lidh besa midis përfaqësuesve të Malësisë, për rezistimin me armë të shqiptarëve kundër ekspeditave të Shemsi Pashës.¹⁴

Padyshim pika kulmore e sanimit të gjendjes brenda Lëvizjes Kombëtare në Vilajetin e Kosovës është mbajtja e *Kuvendit të Besëlidhjes i njohur si Kuvendi i Verrave të Llukës*, më 10 shkurt 1903, në të cilin merrnin pjesë mbi 1000 burra të armatosur, përfaqësues të Krasniqes, Gashit, Gjakovës, Pejës, Rugovës, Podgurit si dhe të Mitrovicës me rrethinë.¹⁵

Kuvendi i Verrave të Llukës i shqyrtoi dhe i miratoi qëndrimet e Kuvendit të Gjakovës dhe mori këto vendime:

-Të amnestohej Isa Boletini,

-Organet e pushtetit osman ta njihnin dhe ta pranonin institucionin e “Islihatit”, pra të gjyqit popullor shqiptar,

-Me çdo kusht (edhe me armë) të pengohej ardhja e konsullit rus në Mitrovicë dhe

¹² Zekeria Cana, *punimi i përmendur*, fq.62.

¹³ J.Bajraktari, *punimi i përmendur*, fq.62.

¹⁴ Po aty.

¹⁵ AVII, *Relacion i konsullit të Serbisë nga Prishtina*, nr.23.

-Të pengohet Shemsi Pasha, po që se do të provonte që reformat t'i zbatojë me forcë.¹⁶

Një ngjarje tjetër që provokoi Isa Boletinin në këtë kohë ishte çështja e hapjes së konsullatës ruse në Mitrovicë si pikë shumë e rëndësishme strategjike. Atij i ishin premtuar 3000 lira vetëm të qëndronte me një anë, por ai një gjë të tillë nuk e pranoi kurrësi. Në pyetjen e sulltanit sepse nuk pajtohet për hapjen e konsullatës ruse në Mitrovicë, Isa Boletini iu përgjegj: "Kjo është çështje thjesht politike. Shqiptarët nuk mund të pajtohen që në zemër të atdheut të tyre, ku nuk ka asnjë rus, ta durojnë votrën e sllavizmit".¹⁷

Duke iu kundërvënë politikës dhe përpjekjeve të Fuqive të Mëdha dhe të shteteve monarkiste ballkanike që synonin t'i vinin në orbitën e tyre krierët shqiptarë, Bajram Curri, Isa Boletini me progresistë të tjerë, jo vetëm që ju përmbajtën me konsekuencë programit të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, por luftuan pandërprerë për zbatimin e parimit të kombesisë në Ballkan dhe për një jetë demokratike në shoqërinë shqiptare. Ata si patriotë të dalluar dhe demokratë përparimtarë luftuan me vendosmëri kundër të ashtuquajturave reforma që kishin për qëllim të përforconin pushtetin centralist osman në trojet shqiptare dhe që rrjedhimisht ishin në dem të fitores së autonomisë dhe të pavarësisë kombëtare shqiptare.¹⁸

Meqenëse Revolucioni i Turqve të Rinj më 1908 ngjalli shpresat për njohjen e të drejtave kombëtare dhe të lirive demokratike edhe të popullit shqiptar, Isa Boletini bashkë me Bajram Currin dhe me Nexhip Dragen, dhanë një kontribut me peshë në fitoren e këtij revolucioni borgjez. Kur u bë e qartë se kërkesat e drejta shqiptare nuk do të realizoheshin për arsye se Turqit e Rinj e mohonin vetëqenjen e kombit shqiptar dhe të drejtat

¹⁶ J.Bajraktari, *panimi i përmendur*, 258.

¹⁷ *Gazeta Zastava, organ i partisë radikale serbe, nr.72, dt.20.3.1903.*

¹⁸ Ali Hadri, *Bajram Curri demokrat përparimtar*, *Bajram Curri (Trafesa e dokumente), botim i ASH të Shqipërisë, Tiranë, 1982, fq.33.*

e tij kombëtare, Isa Boletini, Bajram Curri e personalitete të tjera të shquara atdhetare ndoqën rrugën e revolucionit nacional – demokratik, objektiv i të cilit ishte që me luftë të armatosur të arrihej çlirimi kombëtar dhe vendosja e marrëdhënieve demokratike në shtetin kombëtar shqiptar.

Një shtytje e veçantë në këtë drejtim iu dha lëvizjes me lidhjen e besës të Verrat e Llukës (17 prill 1910) e posaçërisht në Kuvendin e Junikut (21-25 maj 1912), ku 250 përfaqësues nga të gjitha anët e Vilajetit të Kosovës debatuan për fatet e atdheut. Në fund Kuvendi miratoi një memorandum prej 6 pikash, të cilin ua paraqitën përfaqësuesve të Fuqive të Mëdha në Shkup dhe Portës së Lartë: 1. Shqipërisë t'i jepej autonomia; 2. Në tërë Shqipërinë të ngrihej flamuri kombëtar; 3. Guvernatori i përgjithshëm i Shqipërisë të zgjidhej nga pasardhës të princërve shqiptarë; 4. Në vend të nëpunësve të huaj të viheshin nëpunës shqiptarë; 5. Gjuha zyrtare të bëhej gjuha shqipe dhe 6. Zbatimi i këtyre kërkesave të garantohet nga Fuqitë e Mëdha.¹⁹ Në këtë Kuvend nën ndikimin e Hasan Prishtinës, Bajram Currit dhe Isa Boletinit me shokë u ringjallën ndjenjat e krenarisë kombëtare në drejtim të luftës së armatosur si rrugë e vetme e realizimit të kërkesave të parashtruara.

Mirëpo, siç theksonte Hasan Prishtina, koha ishte mjaft dramatike dhe se “na duhej me fitue një luftë për me e çue moralin e popullit ndër rrethet e Pejës dhe të Gjakovës”.²⁰ Pikërisht atëherë kur u desht më së tepërmi u shfaq Bajram Curri, emri dhe fjala e të cilit ishin kushtrim për çdo veprim në të mirë të lirisë e të atdheut. Ai do të vëhet në krye të malësorëve kryengritës të Krasniqes, Gashit, Hasit dhe Bytyçit (9 korrik 1912) për të sulmuar forcat ushtarake osmane, të përbëra nga 4 batalione, në Qafë të Prushit, që ishte një pikë strategjike që çonte në Gjakovë.²¹ Kryengritësit

¹⁹ *Akte të Rilindjes Kombëtare Shqiptare, Tiranë, 1978, dok.155, fq.240.*

²⁰ *Hasan Prishtina, Një shkurtim kujtimesh mbi kryengritjen shqiptare të vitit 1912, Shkodër, 1921, fq.28.*

²¹ *Po aty.*

shënuan një fitore të rëndësishme që ju dha zemër dhe kështu u paralajmërua fillimi i suksesshëm i Kryengritjes së Përgjithshme të 1912-ës, e cila e tronditi nga themelet Perandorinë Osmane, duke hapur shtegun e shpalljes së pavarësisë së Shqipërisë.

Krahas zgjerimit të kryengritjes forcoheshin edhe lidhjet midis krerëve shqiptarë e posaçërisht midis Bajram Currit e Isa Boletinit. Ata me qëndrimet e tyre konsekuente do t'i japin vullë të pashlyeshme kombëtare lëvizjes qoftë në kuvende-si në Prishtinë e në Ferizaj, qoftë në beteja çlirimtare-si në Kaçanik, Shkup etj.²²

Me Luftën e Parë Ballkanike do të fillojë një periudhë shumë e vështirë dhe me rrjedhoja tragjike për popullin shqiptar. Ai do të ndodhej “ndërmjet Turqisë kundër zgjedhës së të cilës luftoi dhe shteteve të vogla ballkanike, që i sollën një zgjedhë të re” siç do të shprehej një kronist i kohës.

Në këto rrethana dramatike drejtuesit e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, duke iu përmbajtur qëndrimeve të miratuara në Shkup organizuan veprime në terren. Hasan Prishtina u nis më 12 tetor nga Shkupi për në Prishtinë për t'i dhënë zemër popullit që të organizohet kundër sulmit të planifikuar të armatës serbe; Bajram Curri dhe Hasan Ferri u nisën për në Plavë e Guci, ndërsa Isa Boletini e Idriz Seferi etj. u gjendën në frontin e luftës në krahinat e tyre.²³ Me nismën e Hasan Prishtinës dhe të Bajram Currit, shoqëritë patriotike më të përparuara të vendit “**Shoqëria e zezë për shpëtim**” dhe Komiteti “**Shpëtimi**” organizuan në Shkup mbledhjen e 14 tetorit 1912, në të cilën morrën pjesë Sali Gjuka, Nexhip Draga, Bedri Pejani, Mithat Frashëri etj.²⁴ Këtu, pasi u shqyrtua situata e krijuar në vend, iu dorëzua përfaqësuesit të Fuqive të Mëdha komunikata në të cilën midis tjerash thuhej: “Populli shqiptar po i kap armët jo për të forcuar sundimin e Turqisë në Ballkan, po për t'u dalë zot tokave të veta... dhe se

²² Tafil Boletini, *Pranë Isa Boletinit – kujtime (1892-1916)*, Tetovë, 1996, fq.139-145.

²³ Nimon Ferizi, *Familja Curri, Kostancë, 1935*, fq.20.

²⁴ *Akte të Rilindjes Kombëtare Shqiptare, 1878-1912*, Tiranë, 1978, dok.169, fq.255-256.

shqiptarët nuk do të pranonin për katër vilajetet veç se një formë të vetme qeverisjeje”.²⁵ Duke iu përmbajtur komunikatës së mbledhjes së Shkupit si dhe vendimeve të Kuvendit të Junikut, Bajram Curri organizoi në Pejë, më 22 dhjetor 1912, një mbledhje të hapur me përfaqësuesit e saj dhe të rrethinës. Në të njëjtën ditë ai u takua në Carrabreg afër Deçanit me përfaqësuesit e Gjakovës, të Malësisë, të Rekës e të Hasit, ku u nënshkrua komunikata e Shkupit dhe u shpreh mendimi i parisë së Kosovës që të “mos njihet kurrfarë sundimi i serbëve dhe i malazezëve në këto vise”. Të njëjtin dokument e nënshkroi edhe paria e Plavës dhe e Gucisë e cila pas rënies së këtyre qytezave nën Malin e Zi gjendej në Gjakovë.²⁶ Me sa duket po këtë komunikatë Bajram Curri ua kishte dërguar Salih Gjukës, Bedri Pejanit dhe Mithat Frashërit, që ishin caktuar të mbronin interesat e popullit shqiptar para përfaqësuesve të Fuqive të Mëdha. Me qëllim të marrjes të masave nga kërcënimet sllave Isa Boletini u nis nga Mitrovica për në Vuçitërnë, Prishtinë, Prizren për të arritur në Gjakovë. Aty ishte takuar me Bajram Currin, Rizah Bej Kryeziun e pari të tjerë me të cilët ishin dakorduar për një mbledhje urgjente në Prizren. Mirëpo sulmet serbe i çrregulluan të gjitha planet. Në këtë mënyrë u bë e pamundur mbajtja e kësaj mbledhjeje.²⁷

Përkundër kërkesave dhe protestave të arsyeshme që shqiptarët i parashtruan para institucioneve ndërkombëtare dhe qëndresës së organizuar, më 20 tetor filloi depërtimi i furishëm i ushtrive serbe e malazeze në territoret shqiptare. Hyrja e këtyre ushtrive u shoqërua me masat më të egra të represionit ndaj popullsisë vendase. U plaçkitën, u torturuan dhe më në fund u dogjën dhe u shfarosën fshatra të tëra në Kosovë. Kryesisht e pësoi popllsia e pambrojtur. Në një situatë të tillë, ku një pjesë e udhëheqësve më në zë u zunë robër dhe u internuan nga ushtria serbe, si Hasan Prishtina, Nexhip Draga, Seit Hoxha, Idriz Seferi,

²⁵ *Histori e Shqipërisë, II, Tiranë, 1984, fq.492.*

²⁶ *Liria Kombëtare, nr.35, 28 Nëntor 1936.*

²⁷ *Tafil Boletini, v.c. fq.143.*

Xhemajl Bej Prishtina, Jashar Pasha.²⁸ Të tjerët pas një rezistence të pa suksessëshme u detyruan që të tërhiqen në viset malore duke u vënë në ballë të malësorëve kryengritës për të vazhduar rezistencën. Të tillë qenë Bajram Curri e Isa Boletini me shumë shokë, të cilët siç u përjetësua edhe në këngën popullore “N’bjeshtë t’malësisë kaçak ka dale/ Mos me i ndue myhyrte në sllavë/ Jamë shqiptarë, Shqiptarë e dua”.²⁹ Komanda e Armatës III Serbe bente përpjekje për t’i futur në dorë udhëheqesit e kryengritjes, sidomos Bajram Currin, Isa Boletinin, Idriz Seferin dhe Riza Bej Kryeziun. Vetë komandanti duke kërkuar leje për veprim, i propozonte komandës supreme se “do të ishte mirë që këta, në rast se do të kapen, të varren, nga se kjo do të ishte masa më e mirë për t’i qetësuar shqiptarët, çdo veprim tjetër do të ishte në dem të Serbise”.³⁰

Derisa repartet e ushtrisë osmane tërhiqeshin sipas instruksioneve të komandave të tyre, populli, i demoralizuar me vonë, e kuptoi tradhtinë. Kosova e sulmuar nga të dy krahët (Serbia dhe Mali i Zi) u shpërthye në dy zjarreve.³¹ Por edhe në këto momente të vështira e tragjike për popullin shqiptar dhe fatin e Kosovës martire, fatosat e lirisë, bijtë e saj krenarë sikur nuk dijnë të ndaleshin. Ata manevruan prej një zone në zonën tjetër të vendit. Derisa Bajram Curri me pushikë në dorë u jepte zemër malësorëve të tij besnik, Isa Boletini u printe kalorësve të tij shtigjeve në drejtim të Vlorës për të përjetësuar e vulosur aktin madhështor të shpalljes së pavarësisë së Shqipërisë – 28 nëntor 1912 me prezencën e tyre – simbolin e forcës kosovare. Kjo pjesëmarrje e Isa Boletinit me shokë të tjerë nga Kosova do të jetë shprehje simbolike e përkrahjes, e pergezimit dhe e deshmisë më fisnike se Kosova e Shqipëria që po rilindej janë një dhe të pandara pa marrë parasysh kushtet dhe rrethanat në të cilat gjendej Kosova dhe veprimet e koreve diplomatike që tash më po i caktonin kufijtë e Ballkanit.

²⁸ Dr. Tahir Abdyl, *Hasan Prishtina, Prishtinë, 1990, fq.178.*

²⁹ *Bajram Curri (Trajtresa e dokumente), botim i ASH të Shqipërisë, Tiranë, 1982, fq.109.*

³⁰ Dr. Ali Hadri, *Gjakova në LNC, Prishtinë, 1974, fq.36.*

³¹ T.Boletini, v.c,fq.151.

Terrori, dhuna dhe gjenocidi që po ushtrohej nga ushtritë pushtuese serbo-malazeze mbi popullin shqiptar në Kosovë kishin imponuar një jetë kaosi e agonie. Gjithkush pyeste veten: a ka më shpresë? Nga dhe kur mund të pritej shpëtimi? Disave ju thoshte mendja se shpëtimi do të vinte prej Shkodrës, e cila iu rezistonte stoikisht sulmeve malazeze. Këto shpresa të arsyeshme pasqyrohen edhe në një dokument të kohës ku thuhet: “Bajram Curri gjendet në Mat dhe u ka dërguar komitëve të Plavës dhe Gucisë letër që pas thirrjes së pushtetit malazias mos të kthehen kurrësi në shtëpia, por të shkojnë në Shkodër dhe të ankohen atje kundër terrorit dhe vrasjeve të popullatës në ato vende. Ai i siguron ata se për shkak të këtij terrori Plava e Gucia do t'i takojnë Shqipërisë...dhe se Vilajeti i Janinës, ai i Manastirit dhe i Shkodrës, po është i mundur edhe i Kosovës do ta fitojnë autonominë...”³²

Te Shkodra dhe qëndresa e saj heroike vareshin shpresat e atyre që u ishin djegur konaqet, fshatrat dhe u ishin masakruar familjet. Populli besonte se Hasan Riza Pasha kishte vendosur t'i shërbente Shqipërisë dhe krahas largimit të trupave pushtuese serbe-malazeze, priste me ditë “ngritjen e flamurit kuq e zi të Shqipërisë së pavarur në Kalanë e Shkodrës”.³³ Nuk kaloi shumë kohë dhe shpresat u shuan. Zemrat e shqiptarëve më tepër se çdo gjë i helmoi lajmi se Shkodra ishte dorëzua për shkak të tradhtisë së Esat Pashë Toptanit. Shumëkush çuditej dhe pyeste se si ishte e mundur të tradhtonte atdheun e vet një pashë shqiptarë, ndërkohë që një pashë turk duke mbrojtur Shkodrën, në mënyrë shembullore kishte luftuar për Shqipërinë deri në ditën e fundit të jetës së tij.

Pas rënies së Shkodrës populli ende shpresonte se me përpjekjet e Qeverisë së Vlorës mund të arrihej dëbimi i pushtuesve. Por pas caktimit të kufijve në verën e vitit 1913 nga Konferenca e Ambasadorëve, edhe kjo shpresë u shua. Pavarësisht nga përpjekjet e Ismail Qemalit, Isa Boletinit, Bajram Currit, Hasan Prishtinës e shumë atdhetarëve të tjerë për të siguruar një Shqipëri të pavarur në kufijtë etnik, Fuqitë e Mëdha morrën

³² Z.Cana, *punimi i përmendur*, fq.216.

³³ Elmaz B.Plava, *Plava e Gucia në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare*, Tiranë, 1995, fq.125.

vendim në përputhje me interesat e tyre, duke ndëshkuar padrejtësisht popullin shqiptar.

Ndonëse tash gjithëka dukej pa shpresë, shqiptarët e Kosovës nuk hoqën dorë dhe nuk ndërprejnë qëndresën për të realizuar aspiratën më sublime – lirinë. Të shumë ishin ata që braktisën shtëpitë, lanë familjet dhe dolën maleve duke iu bashkuar patriotit të madh Bajram Currit. Malësia e Gjakovës u bë si gjithnjë çerdhe e sigurt e luftëtarëve për çlirim kombëtar.

Në këtë mënyrë, me halle mbas hallesh, populli i Malësisë, i Hasit e i Lumës si pjesë të Vilajetit të Kosovës, disa vjet me radhë i kanë mbajtë e strehuar vëllazërit kosovarë, që iknin nga terrori serb e malazez, duke ndarë me ta kafshatën e gojës.³⁴ Në këto kohë të vështira, ndër ditët më dramatike që përjetonte populli shqiptar, kontaktet, respekti dhe miqësia midis Isa Boletinit e Bajram Currit sa vinte e bëhej më e madhe. Mali i Zi kishte sulmuar rishitas Malësinë (1915). Nga Qafa e Morinës e në Qafë të Kolçit brenda dy vjetësh ajo zonë dy herë u bë shkrum e hi.³⁵ Shkodra simboli i rezistencës e krenarisë kombëtare, ishte shndërruar në një stacion të të gjitha ushtrive të mundshme, prej atyre të Komisionit Evropian e deri në banda hajdutësh që nuk dihej se kujt i shërbenin. Mirëpo në Shkodër mbahej edhe shpresa e shpëtimit të Shqipërisë dhe Kosovës. Aty ishin vendosë e kishin gjetur strehim jo vetëm qindra e mija kosovarë, por edhe mbarë ajka e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare. Isa Boletini ishte i smurë dhe mbase parandjente fundin tragjik. Në një moment do t'i thoshte të nipit – Tafilit: **“Ishalla zoti s’na koritë. E mramja me nderë e me faqe të bardhë. Kaq send kërkoj prej zotit!”**³⁶ Isa Boletini me veprën e tij madhore atdhetare në shërbim të popullit dhe të vendit, në mënyrën më të admirueshme e kishte ngritur krenarinë dhe dinjitetin tonë kombëtar. Ai më 23 janar 1916, në një pusi të përgaditur pabesisht nga pushteti malazez, vritet duke qëndruar heroikisht bashkë me shtatë luftëtarët e tij besnikë.

Vrasja mizore e trimit legjendar – Isa Boletinit me shokë, që nga të huajt u quajt Robin Hudi shqiptar, do të jetë një humbje e

³⁴ T.Boletini, v.c, fq.187.

³⁵ Po aty, fq.192.

³⁶ Po aty, fq.198.

pakompenzueshme për Lëvizjen Kombëtare Shqiptare në përgjithësi, por edhe një goditje e rëndë për Bajram Currin dhe shokët e tij në veçanti. Isa Boletini për Bajram Currin nuk ishte vetëm një bashkëluftëtar e mik i singertë e i denjë për mbështetje kurdo që e lypnte nevoja, por para së gjithash ishte shtylla kryesore e qëndresës dhe organizatori më i shkëlqyer i luftës për liri e pavarësi të Shqipërisë etnike.

Mund të përfundohet se sa herë Bajram Curri e Isa Boletini gjendeshin krah për krah njëri tjetrit, mbi Kosovë ngrihej një digë e fortë sigurie, siç rrezatonte fuqishëm edhe shpresa e një populli të tërë për një ardhmëri më të mirë e më të lumtur në liri.

Dr. Jusuf BAJRAKTARI

THE RELATIONS OF ISA BOLETINI WITH BAJRAM CURRI

SUMMARY

Co-operation and the relations between the two most outstanding figures of the Albanian National Movement - Isa Boletini and Bajram Curri - was the result of close viewpoints for the situation of the Albanian population and the way that it should follow to become free of the Ottoman Empire's ruling.

The friendly relations between these two outstanding personalities date from earlier times, and they became all the more strong from the time of the Albanian League of Peja "Besa-Besë" (1899) to his death when he was killed at an ambush by the Montenegrin regime (on 23 January, 1916).

The misery killing of the legendary brave man - Isa Boletini and his friends, was a great loss to the Albanian National Movement in general but also a great pain to Bajram Curri with his friends. Isa Boletini was not only a fighter and frank friend, always dignified when necessary, and before all he was the main pillar of resistance and an excellent organiser of the struggle for freedom and independence of ethnic Albania.